

**ONA TILI O'QITISH METODIKASI DARSLIGIDA OG'ZAKI
NUTQ O'STIRISHDA NUTQIY MULOQOT QOIDALARI, TAMOYILLARI
VA SHAKLLARINI RIVOJLANTIRISH.**

Tursunova Saida Isakovna

*Termiz davlat pedagogika instituti Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori(PhD)v/b dotsent saidatursunova2026@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ona tili darslarida og'zaki nutqni rivojlantirishning pedagogik va metodik asoslari yoritilgan. Nutqiy muloqot qoidalari, tamoyillari hamda shakllarining o'quvchilar kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishdagi o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, og'zaki nutqni rivojlantirishda interfaol metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati ochib berilgan. Maqolada o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish, erkin fikrlashini rivojlantirish hamda muloqot ko'nikmalarini takomillashtirish bo'yicha metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: og'zaki nutq, nutqiy muloqot, kommunikativ kompetensiya, nutq madaniyati, dialogik nutq, monologik nutq, interfaol metodlar, ona tili metodikasi.

**РАЗРАБОТКА ПРАВИЛ, ПРИНЦИПОВ И ФОРМ РЕЧЕВОЙ
КОММУНИКАЦИИ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ УСТНОЙ РЕЧИ В
УЧЕБНИКЕ ПО МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ РОДНОГО ЯЗЫКА.**

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические и методические основы развития устной речи на занятиях по родному языку. Анализируется роль правил, принципов и форм речевой коммуникации в формировании коммуникативной компетенции учащихся. Также раскрывается значение интерактивных методов и современных педагогических технологий в развитии устной речи. В статье представлены методические рекомендации по формированию речевой культуры учащихся, развитию свободного мышления и совершенствованию коммуникативных навыков.

Ключевые слова: устная речь, речевая коммуникация, коммуникативная компетентность, речевая культура, диалогическая речь, монологическая речь, интерактивные методы, методология родного языка.

**DEVELOPING THE RULES, PRINCIPLES, AND FORMS OF SPEECH
COMMUNICATION IN THE DEVELOPMENT OF ORAL SPEECH IN A
TEXTBOOK ON THE METHODOLOGY OF TEACHING THE NATIVE
LANGUAGE.**

Abstract. This article discusses the pedagogical and methodological foundations of the development of oral speech in native language classes. The role of the rules, principles and forms of speech communication in the formation of students' communicative competence is analyzed. The importance of interactive methods and modern pedagogical technologies in the development of oral speech is also revealed. The article provides methodological recommendations for the formation of students' speech culture, the development of free thinking, and the improvement of communication skills.

Keywords: oral speech, speech communication, communicative competence, speech culture, dialogic speech, monologic speech, interactive methods, native language methodology.

Kirish. Mamlakatimizda ta'lim tizimini takomillashtirish, yosh avlodni har tomonlama barkamol shaxs etib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tili fanini o'qitish sifatini oshirish, ayniqsa o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Nutq inson tafakkurining asosiy ifodasi bo'lib, u jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning muhim vositasidir. Shaxsning fikrlash darajasi, dunyoqarashi va ma'naviy saviyasi ko'p jihatdan uning nutqi orqali namoyon bo'ladi. Shu sababli ta'lim jarayonida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish muhim pedagogik vazifa sifatida qaraladi.

Bugungi kunda ayrim o'quvchilarda fikrni erkin va ravon bayon qila olmaslik, lug'at boyligining yetarli emasligi, muloqot madaniyatining sustligi kabi holatlar uchramoqda. Bu esa ona tili darslarida og'zaki nutq ustida muntazam ishlashni talab etadi. Og'zaki nutqni rivojlantirish orqali o'quvchilarda:

mustaqil fikrlash;

erkin muloqot qilish;

jamoada oldida nutq so'zlash;

bahs-munozarada qatnashish;

nutq odobiga rioya qilish ko'nikmalari shakllanadi.

Shuning uchun ona tili o'qitish metodikasida nutqiy muloqot qoidalari, tamoyillari va shakllarini rivojlantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Ona tili o'qitish metodikasida og'zaki nutqni rivojlantirish masalasi pedagogika va tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Nutqiy muloqot qoidalari, tamoyillari hamda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish bo'yicha olib borilgan ilmiy qarashlar bugungi ta'lim tizimi uchun muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek tilshunosligida nutq madaniyati va og'zaki nutq masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlarda professor N. Mahmudovning ilmiy qarashlari alohida o'rin tutadi. Olimning "O'qituvchi nutqi madaniyati" asarida pedagog nutqining adabiy til me'yorlariga mosligi, nutqning aniqligi, ta'sirchanligi va ravonligi haqida muhim fikrlar bayon qilingan. Muallif o'qituvchining nutqi o'quvchilar uchun asosiy namuna ekanligini ta'kidlaydi. Shuningdek, asarda nutq odobi, pedagogik muloqot va kommunikativ madaniyatning ta'lim jarayonidagi ahamiyati keng yoritilgan.

A. G'ulomovning "Ona tili o'qitish metodikasi" nomli asari ona tili ta'limining nazariy va metodik asoslarini o'rganishda muhim manbalardan biri hisoblanadi. Muallif og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish metodlarini tahlil qilib, o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda interfaol yondashuvlarning samaradorligini ko'rsatib beradi. Asarda ona tili darslarida dialogik va monologik nutqni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar berilgan. B. To'xliyevning "Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari" asarida adabiy til me'yorlari, uslubiy vositalar va nutqning kommunikativ sifatlari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Olim nutqning mantiqiyliги, aniqligi va ifodaliligini inson tafakkuri bilan bog'liq holda talqin qiladi. Ushbu qarashlar o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogik texnologiyalar masalasida J. Yo'ldoshev va S. Usmonovlarning ilmiy ishlari muhim ahamiyatga ega. Ularning "Pedagogik texnologiya asoslari" asarida ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi zamonaviy metod va texnologiyalar yoritilgan. Mualliflar interfaol metodlarning o'quvchilar nutqiy faolligini oshirishdagi o'rnini alohida ta'kidlaydi. R. Ishmuhamedovning "Innovatsion pedagogik texnologiyalar" asarida zamonaviy ta'lim texnologiyalarining mazmuni va ularni amaliyotga tatbiq etish usullari keng bayon etilgan. Muallif "Aqliy hujum", "Debat", "Klaster", "Rolli o'yin" kabi metodlarning o'quvchilarning erkin fikrlashi va og'zaki nutqini rivojlantirishdagi ahamiyatini ilmiy asoslaydi. N. Saidahmedovning "Yangi pedagogik texnologiyalar" asarida ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan yondashuvning ustuvorligi ta'kidlangan. Olim kommunikativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda muhim omil ekanligini qayd etadi.

Shuningdek, xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari ham mavzuni yoritishda muhim ahamiyatga ega. Xususan, rus pedagogi L. Vygotskiy nutq va tafakkurning uzviy bog'liqligi haqidagi nazariyasi bilan mashhurdir. Olimning fikricha, bolaning nutqiy rivojlanishi uning intellektual taraqqiyotiga bevosita ta'sir qiladi. Ushbu qarashlar bugungi ona tili metodikasida kommunikativ yondashuvning shakllanishiga asos bo'lgan. A. Leontyev esa nutqiy faoliyat nazariyasini ishlab chiqqan bo'lib, u nutqni inson faoliyatining muhim turi sifatida talqin etadi. Olimning qarashlariga ko'ra, muloqot jarayonida shaxsning ijtimoiy faolligi va tafakkuri rivojlanadi.

Zamonaviy metodik adabiyotlarda og'zaki nutqni rivojlantirishda kompetensiyaviy yondashuvga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu yondashuv o'quvchilarning faqat grammatik bilimlarini emas, balki real hayotiy vaziyatlarda erkin muloqot qila olish ko'nikmalarini shakllantirishni ham nazarda tutadi.

Mavzuga oid ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, og'zaki nutqni rivojlantirish:

o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish;

nutq madaniyatini rivojlantirish;

mustaqil fikrlash ko'nikmalarini tarkib toptirish;

ijtimoiy faollikni oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Shuningdek, adabiyotlar tahlili asosida ona tili darslarida interfaol metodlar va innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish og'zaki nutqni rivojlantirish samaradorligini oshirishi aniqlandi. Shu bois ta'lim jarayonida kommunikativ yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishda muhim metodik vosita bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada ona tili darslarida og'zaki nutqni o'stirishda nutqiy muloqot qoidalari, tamoyillari va shakllarini rivojlantirish masalalari pedagogik hamda metodik jihatdan tahlil qilindi. Mavzuni yoritishda zamonaviy ta'lim yondashuvlari, kommunikativ metodlar va innovatsion pedagogik texnologiyalarga tayangan holda ilmiy-metodik usullardan foydalanildi.

Maqolani tayyorlash jarayonida, avvalo, ona tili o'qitish metodikasiga oid ilmiy adabiyotlar, pedagogik va psixologik manbalar, davlat ta'lim standartlari hamda zamonaviy metodik qo'llanmalar o'rganildi. Mavzuga oid ilmiy qarashlar tahlil qilinib, og'zaki nutqni rivojlantirishning nazariy asoslari umumlashtirildi.

Maqolada quyidagi metodlardan foydalanildi:

Pedagogik kuzatish metodi. Ona tili darslarida o'quvchilarning nutqiy faolligi, muloqot jarayonidagi ishtiroki, fikrni ifodalash darajasi hamda kommunikativ kompetensiyasini aniqlashda pedagogik kuzatish metodidan foydalanildi. Ushbu metod orqali o'quvchilarning:

erkin fikrlashi;
savol-javobdagi faolligi;
nutq ravonligi;
muloqot madaniyati holati tahlil qilindi.

Tahlil va umumlashtirish metodi.

Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar, metodik qo'llanmalar hamda pedagogik qarashlar tahlil qilinib, ular asosida umumiy ilmiy xulosalar chiqarildi. Ushbu metod yordamida og'zaki nutqni rivojlantirishning samarali shakl va usullari tizimlashtirildi.

Qiyosiy tahlil metodi. An'anaviy va zamonaviy pedagogik metodlarning og'zaki nutqni rivojlantirishdagi samaradorligi qiyosiy jihatdan o'rganildi. Interfaol metodlarning o'quvchilar kommunikativ kompetensiyasiga ta'siri tahlil qilindi.

Suhbat va savol-javob metodi. O'quvchilar bilan olib borilgan suhbatlar orqali ularning:

nutqiy ehtiyojlari;
muloqotga kirishish darajasi;
fikrni ifodalash qobiliyati o'rganildi.

Savol-javob mashqlari esa o'quvchilarning dialogik nutqini rivojlantirishga xizmat qildi.

Interfaol metodlardan foydalanish. Maqolada og'zaki nutqni rivojlantirish maqsadida:

“Aqliy hujum”;
“Debat”;
“Rolli o'yin”;
“Klaster”;
“FSMU”

kabi interfaol metodlarning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilindi. Mazkur metodlar o'quvchilarning:

mustaqil fikrlashi;
erkin muloqot qilishi;
bahs-munozarada ishtirok etishi;
jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab berildi.

Kommunikativ yondashuv

Maqolada asosiy metodologik yondashuv sifatida kommunikativ yondashuvga tayanildi. Ushbu yondashuvga ko'ra, ona tili darslarida til o'rganish jarayoni real muloqot bilan bog'liq holda tashkil etilishi lozim. Bunda o'quvchilarning:

- erkin fikr almashishi;
- nutqiy vaziyatlarda faol ishtiroki;
- mustaqil bayon qilish malakasi rivojlantiriladi.

Kompetensiyaviy yondashuv. Og'zaki nutqni rivojlantirish jarayonida kompetensiyaviy yondashuv asos qilib olindi. Ushbu yondashuv o'quvchilarda:

- kommunikativ kompetensiya;
- ijtimoiy faollik;
- nutq madaniyati;
- mantiqiy tafakkur

kabi ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Metodologik yondashuvlar asosida og'zaki nutqni rivojlantirishning samarali yo'llari aniqlanib, ona tili darslarida qo'llash mumkin bo'lgan metodik tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar. Ona tili darslarida og'zaki nutqni rivojlantirish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Nutqiy muloqot qoidalari, tamoyillari va shakllarini ta'lim jarayonida muntazam qo'llash o'quvchilarning erkin fikrlashi, mantiqiy tafakkuri hamda nutq madaniyatining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy dars usullarida o'quvchilar ko'proq tinglovchi vazifasini bajaradi. Bu esa ularning nutqiy faolligini cheklab qo'yadi. Natijada ayrim o'quvchilar:

- fikrini erkin bayon qila olmaslik;
- lug'at boyligining kamligi;
- muloqotga kirishishda tortinchoqlik;
- gaplarni mantiqiy bog'lay olmaslik kabi muammolarga duch keladi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan ona tili darslarida esa o'quvchilarning nutqiy faolligi sezilarli darajada oshishi kuzatildi. Ayniqsa, interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishda samarali natijalar berdi.

"Aqliy hujum" metodidan foydalanilganda o'quvchilar qisqa vaqt ichida erkin fikr bildirishga intildi. Bu metod ularning:

- tezkor fikrlashi;
- so'z boyligi;

mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirdi.

“Debat” va munozara metodlari esa o'quvchilarda:

dalillash;

o'z fikrini himoya qilish;

boshqalarning fikrini tinglash;

bahs madaniyatiga rioya qilish ko'nikmalarini shakllantirdi.

Tahlillar davomida dialogik nutq asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning muloqotga kirishish faolligini oshirgani aniqlandi. Savol-javob, suhbat va intervyu shaklidagi topshiriqlar o'quvchilarning tezkor javob qaytarish hamda fikrni aniq ifodalash malakasini rivojlantirdi.

Monologik nutq mashqlari, xususan:

matnni qayta hikoya qilish;

mustaqil mavzu asosida chiqish qilish;

taqdimot tayyorlash

kabi faoliyatlar o'quvchilarning ravon va izchil nutqini shakllantirishga xizmat qildi.

Polilogik muloqot shakllari asosida tashkil etilgan guruhli ishlarda esa o'quvchilarning:

jamo'a bilan ishlashi;

o'zaro hamkorligi;

kommunikativ faolligi kuchaydi.

Nutqiy muloqot qoidalariga amal qilish bo'yicha olib borilgan mashqlar o'quvchilarda nutq odobi va muloqot madaniyatining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Jumladan:

suhbatdoshni diqqat bilan tinglash;

boshqalarning fikrini hurmat qilish;

muloqot murojaat qilish;

adabiy til me'yorlariga rioya etish

ko'nikmalari shakllandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, kommunikativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilar mavzuni tezroq o'zlashtiradi va dars jarayonida faol ishtirok etadi. Ayniqsa, hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar o'quvchilarning qiziqishini oshirib, erkin muloqot qilishiga imkon yaratadi.

Natijalar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Og'zaki nutqni rivojlantirish o'quvchilarning umumiy tafakkurini shakllantiradi.
2. Interfaol metodlar nutqiy faollikni oshirishda samarali vosita hisoblanadi.
3. Dialogik va polilogik muloqot shakllari kommunikativ kompetensiyani rivojlantiradi.

4. Nutqiy muloqot qoidalariga rioya qilish o'quvchilarda nutq madaniyatini shakllantiradi.

5. Kommunikativ yondashuv asosidagi darslar ta'lim samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, tahlillar natijasida ona tili darslarida og'zaki nutqni rivojlantirish uchun quyidagi jihatlarga alohida e'tibor qaratish zarurligi aniqlandi:

- o'quvchilarni erkin fikr bildirishga undash;
- interfaol metodlardan muntazam foydalanish;
- hayotiy mavzular asosida muloqot tashkil etish;
- nutq odobi va muloqot madaniyatini shakllantirish;
- individual yondashuv asosida ishlash.

Umuman olganda, og'zaki nutqni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik ishlar o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy faolligini oshirishda muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Muhokama. Ona tili darslarida og'zaki nutqni rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki bugungi kunda o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimga ega bo'lishi, balki o'z fikrini erkin, aniq va mantiqiy bayon qila olishi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, nutqiy muloqot qoidalari, tamoyillari va shakllarini rivojlantirish ona tili ta'limining asosiy vazifalaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy ta'lim jarayonida o'qituvchi faol, o'quvchi esa ko'proq tinglovchi sifatida ishtirok etadi. Bunday holat o'quvchilarning nutqiy faolligini cheklab qo'yadi. Natijada ayrim o'quvchilarda:

- fikrni ravon ifodalash;
- mustaqil mulohaza yuritish;
- jamoada erkin gapirish;
- muloqotga kirishish

ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmaydi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar esa o'quvchini ta'lim jarayonining faol subyekt sifatida ko'radi. Ayniqsa, kommunikativ yondashuv asosida tashkil etilgan ona tili darslari o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishda samarali natijalar bermoqda. Bu yondashuv o'quvchilarning real hayotiy vaziyatlarda muloqotga kirishishini, erkin fikr almashishini va mustaqil nutq tuzishini ta'minlaydi. Muhokama jarayonida interfaol metodlarning samaradorligi alohida e'tiborga loyiq ekanligi aniqlandi. "Debat", "Aqliy hujum", "Rolli o'yin", "Klaster" kabi metodlar:

- o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi;
- mustaqil fikrlashni rivojlantiradi;
- muloqot madaniyatini shakllantiradi;

bahs-munozara ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, ushbu metodlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi. Og'zaki nutqni rivojlantirishda dialogik va polilogik muloqot shakllari ham muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, guruhli ishlarda o'quvchilar o'z fikrini boshqalarga tushuntirish, suhbatdosh fikrini tinglash va munozarada qatnashish orqali kommunikativ tajribaga ega bo'ladi. Bu esa ularning ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Muhokamalar davomida nutqiy muloqot qoidalariga rioya qilish masalasi ham muhim ekanligi kuzatildi. O'quvchilar:

- suhbatdoshni tinglash;
- muloym murojaat qilish;
- adabiy til me'yorlariga amal qilish;
- bahs jarayonida hurmat saqlash

kabi ko'nikmalarni egallashi zarur. Chunki nutq madaniyati shaxsning umumiy ma'naviy saviyasini belgilovchi muhim mezonlardan biridir.

Shuningdek, og'zaki nutqni rivojlantirishda o'qituvchining pedagogik mahorati alohida ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi:

- o'quvchilarni erkin fikr bildirishga rag'batlantirishi;
- darsda qulay psixologik muhit yaratishi;
- nutqiy vaziyatlarni to'g'ri tashkil etishi;
- individual yondashuv asosida ishlashi zarur.

Bu omillar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Muhokama natijalari shuni ko'rsatdiki, ona tili darslarida og'zaki nutqni rivojlantirish faqat til o'rgatish jarayoni bilan cheklanib qolmaydi. U o'quvchilarning:

- tafakkurini;
- dunyoqarashini;
- ijtimoiy faolligini;
- ma'naviy madaniyatini ham rivojlantiradi.

Shu sababli ta'lim jarayonida og'zaki nutqni rivojlantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlarni tizimli ravishda tashkil etish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Umuman olganda, nutqiy muloqot qoidalari, tamoyillari va shakllarini rivojlantirish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muhim omil bo'lib, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'un holda qo'llanganda yuqori samaradorlikka erishish mumkinligi aniqlandi.

Og'zaki nutq va uning ahamiyati. Og'zaki nutq insonning til vositasida fikr almashish faoliyatidir. U kommunikativ faoliyatning eng muhim shakli hisoblanadi. Og'zaki nutq orqali inson o'z fikri, his-tuyg'usi va munosabatini ifodalaydi. Pedagogik jihatdan og'zaki nutq quyidagi vazifalarni bajaradi:

kommunikativ vazifa;
tarbiyaviy vazifa;
rivojlantiruvchi vazifa;
bilish faoliyatini faollashtirish vazifasi.

Ogʻzaki nutq oʻquvchilarning:
tafakkurini rivojlantiradi;
lugʻat boyligini oshiradi;
mantiqiy fikrlashini shakllantiradi;
ijtimoiy faolligini kuchaytiradi.

Shu bois ona tili darslarida ogʻzaki nutqni rivojlantirishga alohida eʼtibor qaratish zarur. Nutqning rivojlanishi oʻquvchining umumiy bilim darajasi bilan chambarchas bogʻliqdir. Oʻquvchi qancha koʻp mutolaa qilsa, atrof-muhitni kuzatsa va fikr yuritsa, uning nutqi shunchalik boy va mazmunli boʻladi. Ogʻzaki nutqning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

ravonlik;
aniqlik;
mantiqiylik;
taʼsirchanlik;
emotsionallik.

Mazkur sifatlarni shakllantirish oʻqituvchidan yuksak pedagogik mahoratni talab qiladi.

Nutqiy muloqot qoidalarini shakllantirish. Nutqiy muloqot insonlar oʻrtasidagi ijtimoiy aloqaning asosiy shaklidir. Muloqot jarayonining samarali boʻlishi maʼlum qoidalarga amal qilish bilan bogʻliqdir.

Tinglash madaniyati. Samarali muloqotning eng muhim shartlaridan biri suhbatdosh fikrini diqqat bilan tinglashdir. Tinglash madaniyati:

oʻzaro hurmatni;
muloqot samaradorligini;
fikr almashish jarayonining mazmunliligini taʼminlaydi.

Oʻquvchilarda tinglash koʻnikmasini rivojlantirish uchun:

matnni tinglab mazmunini aytib berish;
audio materiallar bilan ishlash;
savol-javob mashqlari tashkil etiladi.

Fikrni aniq va ravon ifodalash. Oʻquvchilar fikrni qisqa, mazmunli va tushunarli bayon qilishga oʻrgatilishi kerak. Buning uchun:

hikoya tuzish;
rasm asosida gapirish;

matnni qayta hikoya qilish;
erkin mavzuda nutq so'zlash kabi mashqlardan foydalaniladi.

Nutq odobi. Nutq odobi insonning ma'naviy madaniyatini aks ettiradi. Nutq odobi:

salomlashish;
murojaat qilish;
minnatdorchilik bildirish;
uzr so'rash;
suhbat etikasi kabi me'yorlarni o'z ichiga oladi.

O'quvchilar nutq odobiga rioya qilish orqali jamiyatda o'z o'rnini topishga o'rganadi.

Bahs-munozara madaniyati

Bahs jarayonida:

boshqalarning fikrini hurmat qilish;
dalillar asosida gapirish;
asabiylashmaslik;
muloqot etikasi qoidalariga rioya qilish muhimdir.

Bu ko'nikmalar o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantiradi.

Nutqiy muloqot tamoyillari. Og'zaki nutqni rivojlantirish quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi.

Kommunikativlik tamoyili. Ta'lim jarayoni real muloqotga yaqinlashtiriladi.

O'quvchilar erkin fikr almashishga jalb qilinadi. Bu tamoyil nutqiy faollikni oshirishga xizmat qiladi.

Faollik tamoyili. Har bir o'quvchi dars jarayonida faol ishtirok etishi kerak. Faollik tamoyili:

mustaqil fikrlashni;
tashabbuskorlikni;
ijodkorlikni rivojlantiradi.

Izchillik va tizimlilik tamoyili

Nutqiy ko'nikmalar oddiydan murakkabga qarab bosqichma-bosqich rivojlantiriladi:

1. So'z ustida ishlash;
2. Gap tuzish;
3. Matn yaratish;
4. Mustaqil nutq.

Individual yondashuv tamoyili

Har bir o'quvchining:

qobiliyati;
nutqiy imkoniyati;
psixologik xususiyati hisobga olinadi.

Bu tamoyil ta'lim samaradorligini oshiradi.

Hayotiylik tamoyili

Muloqot mavzulari o'quvchilarning kundalik hayoti bilan bog'lanishi zarur. Hayotiy mavzular o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

Nutqiy muloqot shakllari

Monologik nutq. Monologik nutq o'quvchining mustaqil ravishda fikr bayon qilishi hisoblanadi. Bu shakl:

- hikoya qilish;
- taqdimot tayyorlash;
- referat o'qish;
- matn mazmunini so'zlab berish orqali rivojlantiriladi.

Monologik nutq o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantiradi.

Dialogik nutq. Dialogik nutq ikki yoki undan ortiq shaxs o'rtasidagi muloqotdir. Bu shaklda:

- savol-javob;
- suhbat;
- intervyu;
- munozara metodlaridan foydalaniladi.

Dialogik nutq:

- tezkor fikrlashni;
- javob qaytarish malakasini;
- muloqot madaniyatini rivojlantiradi.

Polilogik nutq. Polilogik nutq guruhli muloqot shakli hisoblanadi. Bunda:

- debat;
- davra suhbat;
- jamoaviy muhokama;
- konferensiya mashg'ulotlari tashkil etiladi.

Bu usul o'quvchilarda jamoa bilan ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Interfaol metodlarning ahamiyati. Hozirgi zamon pedagogikasida interfaol metodlar muhim o'rin egallaydi. Ular o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda samarali vosita hisoblanadi.

“Aqliy hujum” metodi

Mazkur metod o'quvchilarning erkin fikr bildirishiga yordam beradi. O'quvchilar qisqa vaqt ichida ko'plab g'oyalarni ilgari suradi.

“Debat” metodi

Debat o'quvchilarning:

- alillash;

fikrni himoya qilish;
muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

“Rolli o‘yin” metodi

Hayotiy vaziyatlarni modellashtirish orqali o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasi rivojlanadi.

“Klaster” metodi

Bu metod fikrlarni tizimlashtirishga yordam beradi. O‘quvchilar mavzu yuzasidan erkin fikr yuritadi.

“FSMU” texnologiyasi

Mazkur texnologiya:

- fikr bildirish;
- sabab ko‘rsatish;
- misol keltirish;
- umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Og‘zaki nutqni baholash mezonlari

O‘quvchilarning og‘zaki nutqini baholashda quyidagi mezonlarga e‘tibor qaratiladi:

№	Mezoni	Mazmuni
1	Ravonlik	Nutqning uzluksizligi
2	Aniqlik	Fikrning tushunarli ifodalanishi
3	Mantiqiylik	Fikrlar izchilligi
4	Lug‘at boyligi	So‘zlardan o‘rinli foydalanish
5	Nutq madaniyati	Adabiy til me‘yorlariga rioya qilish
6	Faollik	Muloqotdagi ishtiroki

Baholash jarayonida o‘quvchining yosh xususiyati va individual imkoniyatlarini hisobga olish muhimdir.

Xulosa. Ona tili darslarida og‘zaki nutqni rivojlantirish o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishning asosiy omillaridan biridir. Nutqiy muloqot qoidalari, tamoyillari va shakllarini rivojlantirish orqali o‘quvchilarda:

- erkin fikrlash;
- mantiqiy tafakkur;
- nutq madaniyati;
- muloqot odobi;
- ijtimoiy faollik shakllanadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanish og‘zaki nutqni rivojlantirish samaradorligini oshiradi. Shu sababli ona tili darslarini kommunikativ yondashuv asosida tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Ogʻzaki nutqi rivojlangan oʻquvchi kelajakda jamiyatda oʻz fikrini erkin bayon qila oladigan, maʼnaviy yetuk va faol shaxs sifatida shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gʻulomov A. *Ona tili oʻqitish metodikasi*. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2021.
2. Mahmudov N. *Oʻqituvchi nutqi madaniyati*. – Toshkent: Fan, 2020.
3. Yoʻldoshev J., Usmonov S. *Pedagogik texnologiya asoslari*. – Toshkent, 2019.
4. Toʻxliyev B. *Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari*. – Toshkent: Tafakkur, 2018.
5. Людмила Ивановна Пономарева Турсунова Саида Исаковна. Теоретические основы проблемы обучения младших школьников элементам рассуждения в процессе знакомства с художественными произведениями. ISSN 2542 - 0291 ВЕСТНИК ШАДРИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА Научный журнал, ШГПУ , 2023 , No 2, 53-58.
6. ТУРСУНОВА, С. ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ТРАДИЦИИ, ИННОВАЦИИ, ПОИСКИ, ПЕРСПЕКТИВЫ. Шадринский государственный педагогический университет КОНФЕРЕНЦИЯ: ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ТРАДИЦИИ, ИННОВАЦИИ, ПОИСКИ, ПЕРСПЕКТИВЫ Шадринск, 27 октября 2023 года Организаторы: Шадринский государственный педагогический университет.
7. Филиппова, О. Г., & Королева, О. Ю. (2024). ББК 72.268. 1Рус Ф53.
8. Tursunova, S. I., Kholnazarova, F. E., & Kabulova, K. C. (2025). ANALYZING THE IMPACT OF ORAL ARITHMETIC EXERCISES ON STUDENT THINKING IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS. *Modern Scientific Research*, 3(9), 178-183.
9. Tursunova, S. I. (2025). MODERN LITERARY FEMINISMS: THEORIES, PRACTICE, TEXTS. *Bulletin news in New Science Society*, 2(9), 80-85.
10. Tokhtayevna, S. M., & Tursunova, S. I. (2023). Pedagogical Foundations of Using National Heritage in Education of Spiritual and Moral Qualities of Primary School Students. *American Journal of Pedagogical and Educational Research*, 11, 66-70.